

Klart underkänt

Fokus den 5 januari 2016

Trots att resten av samhället bygger på att vi specialiserar oss, har beslutsfattarna valt att i betygen ge vikt åt elevens svagheter.

Med en blandning av förväntan och fruktan fick ett stort antal elever sina betyg nu innan jul. Som så många gånger förut kommer föräldrar och elever att undra hur betygssystemet egentligen fungerar. Till viss del är detta ofrånkomligt. Betyg är viktiga och kommer alltid att innehålla ett mått av godtycke. Det system som vi nu har är dock i grunden besynnerligt, svårtolkat och gör det väldigt lätt att misslyckas.

I dagens system är varje betyg uppbyggt kring ett antal betygskriterier. Att det är lätt att misslyckas beror på att elevens prestation enligt det svagaste kriteriet är tydligt vägledande för hela betyget. En elev med profilen A A A A E, kan därför inte få mer än ett D. En elev som får underkänt enligt något kriterium ska enligt regelverket få F, oavsett prestationerna i övrigt. Eftersom det inte går att kompensera en svaghet genom att vara briljant på andra områden så missgynnas elever med ojämn kompetens.

Än värre blir det av att många lärare inte verkar förstå betygssystemet. I stället för att se till elevens slutliga prestation enligt betygskriterierna så låter dessa lärare betygen på enskilda uppgifter och moment styra slutbetyget. Enskilda plumpar i protokollet blir då omöjliga att befria sig från, vilket skapar stress och osäkerhet. Att undvika ett misslyckande blir viktigare än att göra ett försök.

Varför har betygssystemet fått denna utformning? Grundorsaken står att finna i det målstyrda betygssystemet som försöker sig på den ytterst svåra uppgiften att fånga elevernas kunskaper och förmågor enligt objektiva kriterier. Flerdimensionella kunskaper ska sen översättas till en endimensionell betygsskala, vilket kräver att de på något sätt viktas samman. Trots att resten av samhället i hög grad bygger på att vi specialiserar oss efter våra styrkor, så har beslutsfattarna valt att i betygen ge en helt dominerande vikt åt elevens svagheter.

Än värre är problemet på gymnasiet där slutbetyget är en sammanvägning av betygen på varje enskild kurs. Detta gör det omöjligt att kompensera för en trög start eller en tillfällig svacka genom att förbättra sina kunskaper senare i utbildningen. För en del elever gör detta risken att gå ut med ofullständiga gymnasiebetyg stor, för andra att förhoppningen om att komma in på en attraktiv högskoleutbildning tidigt kan grusas. Det är lätt att se hur detta system kan sänka elevers motivation.

Kursbetygen har kritiserats i ett antal utredningar men 2008 års utredning om den framtida gymnasieskolan landade i att kursbetygen skulle behållas. Första punkten i utredarens motiv för denna rekommendation var att »de elever jag pratat med föredrar kursbetyg framför ämnesbetyg«.

Frågan är om någon mening tydligare illustrerar förfallet i utredningsväsendet än denna. Ett okänt antal elever som råkat passera utredarens väg har uttalat sig om skillnader mellan det system de dagligen möter och ett de aldrig mött. Man hade hoppats på mer gedigna analyser i en offentlig utredning.

Vad kan då göras? En önskvärd åtgärd vore att ersätta gymnasiets kursbetyg med ämnesbetyg. En annan att väga samman de olika betygskriterierna på ett mer balanserat sätt. Då det knappast är önskvärt – eller ens möjligt – att från centralt håll exakt avgöra vilken vikt som ska ges åt olika kriterier är detta något som lämpligen överläts till lärarnas professionella omdöme.

Samtidigt kan inte betygssättningen vara helt fri. En framkomlig väg vore därför att på klass- eller skolnivå koppla genomsnittsbetygen till de genomsnittliga resultaten på relevanta nationella prov. En sådan ordning skulle öka likvärdigheten i betygssättningen och samtidigt minska behovet av detaljerade betygskriterier och sammanvägningsmatriser. Utrymmet för lärarnas professionella bedömningar av enskilda elever skulle öka och den tidsödande dokumentationen kring dagens betyg skulle kunna minska.

En annan väg vore att sluta använda betyg som urvalsinstrument till vidare studier och ersätta dem med någon form av urvalsprov. Problemet är bara att studie efter studie funnit att betyg är överlägsna antagningsprov när det gäller att förutspå framtida studieframgångar. Ur detta perspektiv borde därför betygens ställning som urvalsinstrument snarast stärkas. Detta kräver dock att betygssystemet håller måttet, vilket dagens system knappast kan påstås göra.

För övrigt noterar jag att Saudiarabien ska leda en arabisk koalition mot terrorism. Då både ateism och kvinnlig bilkörning verkar betraktas som terrorhandlingar i Saudiarabien är det inte utan att man drar öronen åt sig.

Jonas Vlachos, professor i nationalekonomi
Stockholms universitet och Institutet för Näringslivsforskning.